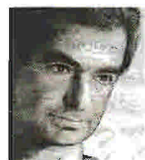

Εμιλι Γουίλσον: αποτιμά συναρπαστικά τη διανοητική χρήση του θανάτου του Σωκράτη

Ο θάνατός του... η ζωή του

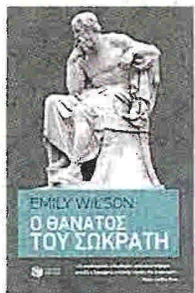
Ο θνήσκων Σωκράτης είναι ο κεντρικός ήρωας του Δυτικού Πολιτισμού, λέει η αμερικανίδα πανεπιστημιακός Εμιλι Γουίλσον. Διότι ενέπνευσε γενιές στοχαστών και απλών ανθρώπων ενώ επαναπροσδιόρισε τη σχέση του πολίτη με την πολιτική, του ορθού λόγου με το υπερβατικό, της ηθικής με την επιστήμη.

Ο Χέγκελ θεωρούσε τον Σωκράτη ως τον κατ'εξοχήν τραγικό ήρωα, αντίστοιχο της Ανιγόνης. Η ουσία της τραγωδίας είναι κατά τον γερμανό φιλόσοφο η ανισοβαρής σύγκρουση δύο σωματίων δικαίου. Το παλιό κονταροχτυπιέται με το καινούργιο και κανένα ανιμαχόμενο μέρος δεν είναι ολότελα αθώο.

Γράφει ο Μιχάλης Μοδινός

Μια άδικη καταδίκη προκαλεί οίκτο αλλά δεν συνιστά τραγωδία. Το αληθινά τραγικό προκύπτει όταν και τα δύο μέρη έχουν το δικιο τους. Η Ιστορία θα λύσει τη δισημία και ο τραγικός ήρωας θα οδηγήσει κατά τον μεταγενέστερο Βάλτερ Μπένγιαμιν την κοινότητα στην κάθαρση, συγκρουόμενος με τους κατεστημένους θεούς. Κατ'αυτή τη διπλή προσέγγιση, ο Σωκράτης υπήρξε εξλαστήριο θύμα και ταυτόχρονα φορέας μιας ιδεολογικής μετατόπισης που έφερε το άτομο στο επίκεντρο της Ιστορίας. Το αγεφύρωτο χάσμα ανάμεσα στις πεποιθήσεις και τις μεθόδους του και στους Νόμους της Πολιτείας οδήγησαν σε αναπόφευκτη σύγκρουση. Το αληθινά εντυπωσιακό είναι ότι η καταδίκη του Σωκράτη και ο τρόπος του θανάτου του τροφοδοτούν ως τις μέρες μας το συλλογικό φαντασιακό. Η Εμιλι Γουίλσον, καθηγήτρια κλασικών σπουδών στο Πανεπιστήμιο της Πενσυλβάνιας, επιχειρεί εδώ να απαντήσει στο ερώτημα γιατί ενδιαφερόμαστε ακόμη σε τέτοιο βαθμό για κάποιον που πέθανε στη φυλακή πίνοντας οικειοθελώς δηλητήριο το 399 π.Χ. ενώ του προσφερόταν η δυνατότητα της απόδρασης. Κάνοντας μια συναρπαστική διαχρονική περιήγηση στους τρόπους πρόσληψης του Σωκράτη από μεταγενέστερες κοινωνίες και δημιουργούς, καταλήγει ότι βασικό αίτιο που ο φιλόσοφος αυτός που δεν έγραψε τίποτα παραμένει «ζωντανός» είναι ο τρόπος του θανάτου του. Ακόμη και με τον θάνατο του Ιν-

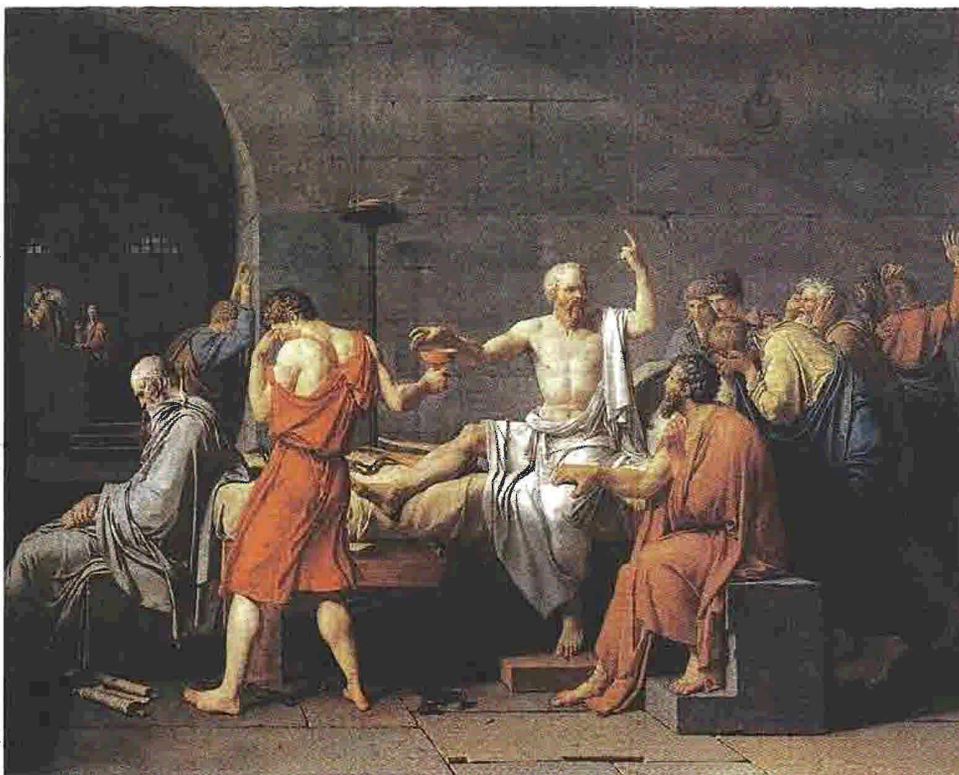

Emily Wilson
Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ

ΜΤΦ. ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΙΤΗΣ, ΝΕΦΕΛΗ ΧΑΤΖΗΧΑΙΔΑΚΟΥ, ΕΚΔ. ΠΑΤΑΚΗΣ 2011, ΣΕΛ. 359, ΤΙΜΗ: 17 ΕΥΡΩ

σού έχει συγκριθεί εκείνος του Σωκράτη, κι ας μην ίδρυσε μια θρησκεία, όπως ο αποτελεσματικότερος επ'αυτού Ναζωραίος. Ο Σωκράτης ήταν πάνω απ' όλα παιδαγωγός και η «μαιευτική» του γέννησε μαθητές όπως ο Πλάτωνας και ο Ξενοφώντας που – όπως οι Ευαγγελιστές τέσσερις αιώνες αργότερα – μετέτρεψαν τη διδασκαλία του σε αφήγηση υψηλής αισθητικής και φιλοσοφικής αξίας.

Ο θάνατος του Σωκράτη, περισσότερο κι απ'ότι η ίδια η φιλοσοφία του, ενέπνευσε κατά τα ρωμαϊκά χρόνια συγγραφείς όπως ο Σενέκας και ο Κικέρων και πολλούς όπως ο Κάτων να μιμνησκόντων τον ίδιο τους τον θάνατο. Ακόμη και ο Ιησούς εμπνεύσθηκε από αυτόν παρά το ότι στον δικό του θάνατο κυρίαρχη θέση έχει το μαρτύριο, αντίθετα με τον ειρηνικό, συζητητικό τρόπο που ο Σωκράτης εγκατέλειψε τα επίγεια. Αλλά είναι κυρίως στην Αναγέννηση που ο Σωκράτης ανασταίνεται μαζί με τα κλασικά ιδεώδη, ενώ αργότερα, μεσούντος του Διαφωτισμού εμπνέει εν πολλοίς στους Φρερέ, Βολταίρο, Ρουσό και Ντιντερό (που θεωρήθηκαν νεώτερες εκδοχές του) την πίστη στον ορθολογισμό, την αυταξία του ατόμου, την ελευθερία του λόγου, την εναντίωση στους καταπιεστικούς θεσμούς του Ancien Regime. Ο Σωκράτης αναδεικνυόταν σε πρότυπο αυθεντικότητας και ακεραιότητας, σε σταθερό αναζητητή του ορθολογικού ιδεώδους της

Ο Σωκράτης αποφάσισε οικειοθελώς να πει δηλητήριο ενώ του προσφερόταν η δυνατότητα απόδρασης. Αυτή η επιλογή τον κρατάει «ζωντανό» μέχρι σήμερα. Εδώ, ο θάνατός του όπως τον αποτύπωσε ο ζωγράφος Ζακ-Λουί Νταβίντ το 1787 στον περίφημο πίνακά του

αρετής. Μάλιστα στην Εγκυκλοπαίδεια ο Ντιντερό αναφωνεί «Ω Σωκράτη δεν σου μοιάζω και πολύ, αλλά με κάνουν να κλαίγω από θαυμασμό και χαρά». Κατά τη Γουίλσον το εντυπωσιακό είναι ότι ο Σωκράτης γεννά επί δυόμισι χιλιετίες δημιουργικές αντιγνώμεις γύρω από τον θάνατό του και υφίσταται ποικίλες ιδεολογικές χρήσεις. Ο Ρουσό έφτασε να τον καταδικάσει για το γεγονός ότι «δεν ήταν παρά ένας σοφι-

στής», ενώ ταυτόχρονα τον αποθέωνε για τη διακρυγμένη του αγνοία απέναντι στην πολυπλοκότητα των πραγμάτων και τη διαπίστωση της αδυναμίας του ανθρώπου να συλλάβει με στελή όργανα το πέραν του επιστητού. Η συγγραφέας αναλύει λ.χ. την πρώιμη κατεδάφιση του φιλοσόφου στις Νεφέλες του Αριστοφάνη και την επιθετική αδιαφορία των Χριστιανών Πατέρων για να φτάσει ως τις κριτικές του Νίτσε που αμφισβη-

τούσε τη θέση ότι τη ζωή των ανθρώπων την κατευθύνει ο ορθός λόγος και θεωρούσε τον Σωκράτη προάγγελο της παρακμής του Δυτικού Πολιτισμού.

Κυρίαρχη όμως παραμένει ως τις μέρες μας η δημιουργική προσέγγιση στο έργο του φιλοσόφου. Ο θάνατός του παραλληλίστηκε στον Μεσοπόλεμο με την κρίση της ευρωπαϊκής δημοκρατίας και τον επερχόμενο φασισμό. Ο Καρλ Πόπερ, ενώ θεωρεί ότι ο Πλάτωνας βρίσκεται στις απαρχές του Ολοκληρωτισμού, καλεί σε επιστροφή στον ορθό λόγο, στην ισονομία και στον ανθρωπισμό του Σωκράτη. Το παράδοξο βέβαια είναι ότι στις μέρες μας η χρήση του έφτασε να περιλαμβάνει εγχειρίδια αυτοβελτίωσης, σχολές αυτογνωσίας, ακόμη και κινήματα ευθανασίας. Κινδυνεύει λοιπόν να γίνει ένα είδος γκουρού, ένας σούπερ σταρ; Όχι, αν αναλογιστούμε στα σοβαρά τη διδασκαλία του περί προσωπικής ηθικής και υποταγής στους Νόμους. Βέβαια οι Νόμοι που του ψιθυρίζουν στο αυτί ότι δεν πρέπει να εγκαταλείψει την Πόλη οφείλουν στην περίπτωση μας να επανακαλυφθούν ως νέο κοινωνικό συμβόλαιο. Πώς θα γίνει αυτό; Ίσως ξαναδίνοντας τον λόγο στους περιθωριοποιημένους σαν την Ξανθήππη, που στη νοβέλα του Ντίρενματ «Ο Θάνατος του Σωκράτη» – με την οποία κλείνει το βιβλίο – μας γειώνει στην πραγματικότητα.

Η Εμιλι Γουίλσον, λαμβάνοντας υπόψη τις αναφορές συγχρόνων του Σωκράτη, προσεγγίζει τον θάνατο του φιλοσόφου και ως ιστορικό γεγονός και ως πεδίο αντιπαράθεσης πολιτισμικών αξιών

Η ενοχλητική αλογόμυγα

Το «γνώθι σαυτόν», το «εν οίδα ότι ουδέν οίδα», η μέχρις εσχάτων αναζήτηση της ανέφικτης αλήθειας, η ανάδειξη της προσωπικής ηθικής σε κεντρικό σημείο της διδασκαλίας του, η πίστη στην αθανασία της ψυχής και η αγάπη προς την Πόλη που τον καταδίκασε απετέλεσαν πεδία ατελεύπτων συζητήσεων και διαμαχών ανά τους αιώνες. Η ταύτιση ευτυχίας και ηθικής απετέλεσε ανακουφιστικό μήνυμα για όσους έμειναν στο περιθώριο της Ιστορίας ή παρέμειναν φτωχοί. Αλλά και η ίδια η φιγούρα του Σωκράτη, ενός άσχημου – κατά τα κλασικά ιδεώδη – έργου περιπατητή, μιας «ενοχλητικής αλογόμυγας» που περιφρονούσε τα υλικά αγαθά, αμφισβητούσε τις παραδεδομένες αλήθειες, περιφρονούσε την οικογένεια και τον πλουτισμό, ενώ αντλούσε τα πλεονεκτήματα που του παρέιχαν οι ευκατάστατοι φίλοι του σε ολονυχτίες κρασσοποσίας, τροφοδότησε ποικίλες διαμάχες ανά τους αιώνες.